

Sluttrapport for dokumentasjons- og opplæringsprosjektet

Tilvirkning av sivsko

Dokumentator: Inger Smedsrud

Tilvirkning av sivsko

Prosjekt nr.: 14620122

Prosjektbeskrivelse:

I Norge er det særlig på Jæren at det har vært vanlig å flette sivsko. Innhøsting av siv utføres helst midtsommers. Sivene bntes og henges til tørk noen måneder før bruk. Det tørre sivet fuktes før det blir flettet til jevntykk og faste fletter som vikles rundt en skolest til ønsket skostørrelse.

Fletteremsene sys sammen og skoen bankes i fasong med en treklubbe e.l. Til slutt sys det på en såle av skinn. I dag er det ikke mange som lager sivsko, men det har vært mange kursdeltakere som har laget seg et par sivsko opp gjennom årene.

Prosjektperiode: Juni 2022

Sluttrapport: 2022

Sted: Heia, Tau i Rogaland

Deltagere:

Tradisjonsbærer: Steinar Undheim

Fagpersoner: Hege Aasdal, Samson Øvstebø og Jan Gunnar Helmikstøl

Dokumentator: Inger Smedsrud

Ansvarlig Norsk håndverksinstitutt: Inger Smedsrud

Bruksområder

I dag brukes sivsko som innesko eller tøfler. Det finnes opplysninger om at sivsko har vært brukt utenpå annet fottøy for å holde beina varme om vinteren, men vi har ikke funnet sikre kilder om utendørs bruk. Tidligere har det også blitt vevd sivmatter og flettet stolseter (jærstolen) av sivet. Sivet kan selvsagt også anvendes i kurvfletting. I likhet med lyssiv har sjøsivaks en porøs innmat. Det er denne isolasjonsliknende kjernen som gjør at sko flettet av sjøsivaks er varme. I tillegg slipper materialet gjennom fukt, så skoene føles tørre og behagelige å gå med.

Høsting

Sjøsivaks (*Scirpus lacustris*) er en flerårig sump- og strandplante. Stenglene kan bli flere meter høye. Innhøsting av siv skjer i vatn og fjordområder hvor det vokser mye sjøsivaks. Sivet er vanlig på Jæren og i Danmark, men finnes viltvoksende mange steder i landet, helt opp til Nordland. I Nordlandsvatnet på Heia i Tau vokser det mye og høyt siv. Høyt siv innebærer færre skjøtinger underveis i flettingen. Den beste tida å høste sivet er rundt St. Hans. Det er vanlig å skjære av sivet rett ovenfor rotsystemet, men det går også an å dra sivene løs for hånd. Rotsystemet er så kraftig at man kan stå og gå på det uten at det gir etter.

Undheim bruker en kvass sigd montert på langt skaft for å skjære av sivet over sliren (rotdelen).

Undheim tar en bunt siv i venstre neve og skjærer av sivbunten over røttene. Så tar han tak i toppen på bunten og rykker den litt langs vannflaten, slik at korte siv faller ut. Han samler de løse sivene i flere flytende hauger og tar dem på land når han har høstet nok.

Undheim knytter sammen mindre bunter med snøre for frakt til tørkeplass.

Tørking

Etter høsting og bunting av sivet, må det tørke et par måneder før det brukes til fletting. Sivet tørkes under tak, ikke i direkte sollys.

Her er ferskt siv hengt opp for tørk i noen måneder.

Fletting

Det tørre sivet fuktes opp igjen over natta. Sivene trenger ikke ligge i vann, men det er fint å legge et vått laken e.l. over dem etter at de er fuktet. Starten på fletten må festes i en krok e.l. for at man skal ha noe som holder igjen og kunne stramme flettingen godt. Undheim festet endene ved hjelp av en bordbit og en skrutvinge. Det går rundt tre meter flette til en sko for en voksen person. Det brukes ikke mer enn en flette. Dersom fletten er fort kort, kan man fortsette å flette den lengre.

Steinar Undheim fra Nærbø har på seg egenproduserte sivsko eller sevsko som det heter på Jæren.

Det brukes fire parter for å flette en jevn og fast flette.

I dette tilfellet er det lange og grove siv som brukes og Undheim har startet med åtte siv. Han starter alltid med nederste del av sivene, dvs. den tykke enden. Mot toppen blir de tynnere og han sliter av sivene et stykke fra toppen og legger inn nye. De nye sivene skåklippes ved behov og legges tett inn til flettingen. Det må flettes stramt. Hvis fletten blir for løs, vil skoen bli glissen når sivet er tørket.

Selve flettingen skjer alltid med ytterste del, annenhver gang fra høyre og venstre. I utgangspunktet har man to deler i hver hånd. Delen ytterst til høyre tas over delen innenfor. Dermed har man tre parter i venstre hånd og en i høyre. Nå tar man ytterste del fra venstre og legger denne under nabodel og over den tredje, slik at man kommer tilbake til utgangspunktet. Det må strammes godt. Fast flette gjør at skoen beholder formen bedre enn hvis det er løst fletta. Sivsko vil likevel utvide seg en del ved bruk.

Forming og sying

Utstyr

Det er ikke veldig mye utstyr som trengs for å lage sivsko. Foruten sivet, brukte Undheim dette:

Seilgarn (femslått) av hamp/lin

Grønn Swix (til voksing av tråd)

Seilhanske

Seilnål med krum spiss (trekantet, kraftig nål)

Nubb/spiker

Hammer

Skinn

Skolester i ønsket størrelse (her str. 42)

Treklubbe

Saks

Hulltang

Skrutvinge

Skinnforkle

Tang for å trekke ut nubbe

Undheim bruker en skolest for å lage ønsket skostørrelse. I Danmark bruker de en plate med mål for såle.

Undheim har festet en skinnlapp på tåspissen av lesten for å gjøre tåpartiet litt romsligere. Det er snakk om en økning på en ½ skostørrelse for å unngå at skoen blir for trang i tåspissen. Starten på fletta er knyttet sammen med en tråd og han passer på at knuten ikke ligger inn i skoen. Fletten sentreres på lesten og mot hæl skal det være plass til et par omganger fletteremser. Han kaller spikrene han bruker til å feste fletten for pumpespiker (korte spikre med stort hode, også kalt nubbe eller nellikspiker). Undheim bruker en sterk tråd av hamp/lin, som er vokset med skismurning (grønn Swix). Det er mulig å bruke andre trådtyper og voks, men det må være sterk tråd og den må være vokset for å sys lettere og unngå oppflising.

De to første remsene lar Undheim gå godt utenfor tuppen på skolesten.

Undheim lar fletten gå noen cm (minst et par cm) forbi tuppen på lesten for å få til en fin avslutning på oversiden av skoen. Denne tuppen skal brettes opp foran. Etter at remse nr. to er festet inntil den første med spikre, starter syingen. Undheim svinger alltid til venstre etter å ha festet den første remsen. Nåla stikkes ned i remsa med løs ende og opp igjen i den første, festede delen. Han har laget en løkke på enden av tråden og fester stinget i denne. Han begynner å sy fra tuppen. Nåla stikkes mellom kordelene i fletta, omtrent i midten av fletteremsen. Han strammer godt. Han passer på at han får en jevn utside. Treklubba brukes for å få formet tåballen fint rundt lesten.

Forlengelse av påbegynt flette.

Bildet viser hvordan sivskomakeren kan fortsette å flette på påbegynt flette. I tillegg ser vi en viktig detalj om hvordan fletten som ble ført utenfor tåtuppen ser ut etter at den er viket opp og formet rundt tåpartiet.

Seilhansken er god å ha når nåla skal presses gjennom sivremsene.

Sålen er på plass og utsiden av skoen skal formes. Sivskomakeren syr sting med om lag en cm mellomrom. Han endrer litt på bredden på fletten ved å dra i den. Han følger lesten for å forme skoen.

Han banker med treklubba på sålen for å få sivremsene til å forme seg fint etter lesten. Delen som ble lagt utenfor tuppen på lesten bankes på plass rundt lesten. Med denne delen av overdelen på plass, er det lettere å få til en fin utforming av tungen. Det er viktig at man bruker en klubbe av tre i stedet for metall, for å unngå at sivet blir knust.

Overstykket på skoen sys sammen. Nå skal fletten snart formes til overkanten av tungen på skoen.

Undheim bruker latmannstråd og pleier å skifte tråd bare en gang per sko. Når dette skjer syr han gjennom sivet fra siden og ned under skoen og fester den der. Tilsvarende blir gjort opp igjen med ny tråd.

Hulrommet i fronten skal fylles med noen fletterunder.

Tungen eller pløsen på skoen formes ved at toppen legges i passe høyde mellom skosidene og tomrommet fylles ut med en ny omgang fletteremse.

Etter at tungen er ferdig, må fletteenden festes godt før fletten klippes av.

Når skoen er ferdig sydd, klippes enden av. Små totter etter skjøting med nye siv klippes også bort. Enden som akkurat dekker det siste hullet som var i tungen på skoen skal tilpasses slik at den ikke stikker inn i skoen eller blir liggende for høyt på oversiden. Han bruker sytråden til å knytte rundt fletta før han klipper av fletta. Så bruker han nål og saks for å dytte enden fint på plass i hullet. Etter å ha sydd enden godt fast til skoen, syr han ned gjennom fletteremsene og fester tråden godt under sålen. Så bruker han en tang for å ta ut alle spikre. Han banker med treklubba for å jevne ut skoen.

En treklubbe blir brukt til å banke skoen i fasong.

En skinnremse som dekker den avklippede fletten blir festet under skoens.

Skinn til såle klippes ut og sys fast til skosiden. Skinnen er festet med et par spikre for at det ikke skal gli ut av posisjon.

Undheim bruker en hulltang for å lage hull til tråden rundt hele skoen.

Siste sting festes godt i knuten med løkke skomakeren laget når han startet å feste skinnsålen.

Sålen er sydd på og Undheim har festet tråden godt i løkkene han laget der han startet å sy fast såle og skinnremsa som går tvers over tunga på skoen. Denne knuten blir synlig. Han banker skoen med treklubba og dytter inn ender etter skjøting, før lesten bendes ut av skoen.

Skoen er ferdig med påsydd såle og det er sjekket at alle spikre er tatt ut, så nå kan trelesten tas ut.

Siste operasjon er å klippe til og sy på en skinnlapp til hælkappe.

Så er det neste sko som må lages for å få til et par. Opprinnelig var det kanskje ikke brukt annet i sivskoene enn siv og tråd. På DigitaltMuseum.no er det bilder av sivskomaker Margit Salte fra Klepp på Jæren tatt i 1967. Hun brukte trelest til å forme skoene på samme måte som Undheim, men sydde ikke på skinnsåle. På DigitaltMuseum finnes det også et bilde hvor det ser ut til å ha vært brukt et grønt ullstoff som påsydd såle. På Jylland i Danmark er tradisjonen å lage bunner på en plate med avmerket skostørrelse. Overdelen blir deretter sydd sammen med sivbunnene (sålene). De danske sivskoene har ikke påsydd skinn eller stoff.

Sluttcommentar

I gamle dager var sivskomaking en viktig attåtning for mange på Jæren. I dag er det mer hobbypreget. Steinar Undheim har flettet sivsko i om lag førti år. Han og broren gikk på samme kurs og lærte seg sivskomaking. Begge fortsatte å lage sko. På spørsmål om hvor mange par sivsko Undheim har laget, var svaret mellom ett og to tusen par. På nettet finnes det en film fra NRK Rogaland fra 2001 som viser Bjørg Njå, Time på Jæren, høste siv, flette siv og sy sko med vokset lintråd. Jæren Husflidslag har arrangert flere kurs i sivskomaking, men dessverre er det få som fortsetter å praktisere. Kanskje denne rapporten og tilhørende filmmateriale gir flere inspirasjon til å prøve seg? Det må nok oppøves ferdighet gjennom å lage en del par sko før det sitter, men det er fullt mulig å få til. Og hvis man ikke har lyst til å lage sivsko selv, kan man alltid kontakte tradisjonsbærer og fagpersonene for å medvirke til at disse holder aktiviteten i gang.